

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verlagen

Honderd jaar W.R. Bion – herinneringen aan een toekomst, ingericht door de Belgische School voor Jungiaanse Psychoanalyse op 20 september 1997

Guy Waterplas

Bij deze studiedag voerden vijf sprekers, elk gedurende één uur, het woord voor een honderdvijftigtal aanwezigen. De sprekers behoorden tot verschillende analytische verenigingen: de Belgische School voor Jungiaanse Psychoanalyse, de Belgische School voor Psychoanalyse, de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse en de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie.

In zijn welkomstwoord schetste Marc Leysen een korte biografie van Bion: geboren in 1897 in India, op achtjarige leeftijd naar Engeland gestuurd voor 'education', na de oorlog studie moderne geschiedenis, daarna geneeskunde en psychiatrie, en psychoanalyse bij Rickman en later bij Klein. Vanaf 1967 woonde en werkte Bion in Los Angeles.

Jef Dehing sprak vervolgens over Bion en Jung – analogieën en tegenstellingen: Grotstein, de Californische discipel van Bion, stelt dat Bion duidelijk door Jung beïnvloed werd, zonder dat hij deze (en andere) invloeden ooit heeft erkend. In 1935 was Bion aanwezig op de lezingen van Jung in de Tavistockkliniek.

Er bestaan frappante analogieën tussen Jung en Bion wat hun houding tegenover religie betreft. In hun jeugd hadden beiden het moeilijk met het opgedrongen 'geloof'. Beiden gingen het zoeken in de ervaring en ontmoeten er de 'Godheid'.

Beiden hebben oog voor de rol van de moeder en voor de niet-seksuele elementen in de Oedipusmythe (namelijk de problemen rond kennis, hybris en valse theorieën).

Het collectieve onbewuste van Jung, reeds aan-

wezig vóór het verdringende Ik, wordt in verband gebracht met de preconcepties van Bion, die een virtuele kennis zijn die in de emotionele ervaring haar realisatie vindt. Dehing ziet het als een 'incarnatie van het archetype'.

Beide auteurs gaan ook de mystieke kant op. God is niet meer het object, maar het subject. Bion nodigt uit om één te worden met O als subject, zoals Jung het collectieve onbewuste ook als een subject beschreef.

Bion staat ergens tussen Freud en Jung in. Hij sluit aan bij Freud in zijn vasthouden aan de orthodoxie en in zijn pogingen om de analytische theorie in wiskundige formules te vatten. Hij sluit aan bij Jung in zijn visionaire verbeelding en in het belang toegekend aan intuïtie als tegenpool van de zintuiglijke waarneming.

Ludwina Van Bouwel gaf enige reflecties over de psychose aan de hand van Bions theorie: vóór 1962 blijft diens theorievorming erg kleiniaans, met nadruk op (aangeboren) doodsdrijf en afgunst als oorzakelijke factoren. Nadien evolueert Bion naar een meer intersubjectieve gedachtegang: ook de reactie van de moeder op de projecties van de baby wordt dan belangrijk.

Bij de normale baby komt het denken in de plaats van de afwezige borst, die staat voor frustratie en pijn: er ontstaat een mentale ruimte. De in aanleg psychotische persoonlijkheid kan de leegte van de afwezige borst niet representeren: er ontwikkelt zich geen denken of alfafunctie en de psyche blijft slechts in staat tot het afvoeren van de pijnlijke ervaringen (met vorming van wanen en hallucinaties). Woorden of gedachten zijn aldus voor de psychoticus geen representaties maar dingen. In een normale ontwikkeling zorgt de alfafunctie ervoor dat zintuiglijke impressies omgevormd worden in alfa-elementen (voorlopers van gedachten). Deze voegen zich samen tot de contactbarrière die de grens vormt tussen bewuste en onbewuste processen. Van Bouwel

meent in deze contactbarrière van Bion tevens twee belangrijke huid- of membraanfuncties terug te vinden, zodat deze contactbarrière volgens haar tevens de scheiding vormt tussen interne en externe wereld. De contactbarrière veronderstelt enerzijds mogelijkheid tot uitwisseling, maar anderzijds ook afbakening (zodat de mentale ruimte begrensd kan worden). Bij de psychoticus kan de afwezige borst niet gesymboliseerd worden en ontstaat deze contactbarrière niet. Er ontstaat dan een fenomeen dat ze metaforisch en poëtisch vergelijkt met het 'zwarte gat' in de sterrenkunde. In het laatste deel van haar lezing legde zij een verband tussen het werk van Blaise Pascal en dat van Bion, stellende dat Pascal zijn psychotische angsten sublimerde in zijn wetenschappelijk onderzoek en aldus de stelling illustreert dat gedachten ('Les Pensées') de leegte kunnen vullen.

Rudi Vermote gaf *Reflecties bij en met de GRID*. De GRID, een rooster dat er uitziet als de tabel van Mendelejev, is de neerslag van de theorie van het denken volgens Bion en behandelt de categorieën van K(ennis). Het is binnen het bestek van dit verslag – zonder de Grid zelf voor ogen – niet mogelijk echt in te gaan op de verschillende posities en mogelijke verschuivingen binnen het rooster. We beperken ons tot enkele toelichtingen.

De verticale as is de 'genetic line' en geeft stadia in het ontstaan van het denken weer. Bovenaan op deze as bevinden zich de bèta-elementen: zintuiglijke gegevens, onkenbaar en onbewust, die al wel mentale fenomenen zijn maar nog geen gedachten. Deze bèta-elementen worden door de alfafunctie omgezet tot alfa-elementen die georganiseerd worden tot dromen en mythen. Daarna volgen nog andere categorieën: preconcepties (lege gedachten), concepties (die ontstaan wanneer een preconceptie een zintuiglijke waarneming ontmoet), concepten en steeds abstractere vormen van denken. De horizontale as is de 'use-line', de gebruikers-as. Bion poogde met de Grid een instrument te creëren dat de observatie zou verbeteren. Dit instrument mag echter niet gebruikt worden tijdens de zitting (omdat het denken de observatie hindert), maar wel vóór of ná de zitting, of als een 'psychoanalytisch

spel'. Later beschouwde Bion 'denken' meer als een obstakel en nam hijzelf zijn Grid minder ernstig.

Hij maakte zich daarna los van de zintuiglijke bepaaldheid van het denken en overhellen naar (de ideeën van) Kant en Plato. In plaats van de transformaties in K, worden de transformaties in O belangrijk. Vanaf dan is O, de 'waarheid', niet meer de emotionele ervaring in de zitting maar het grote en onbegrensde Onbekende, aanwezig in en rond ons. De innerlijke houding van de analyticus is dan niet langer deze van de vlottende aandacht om transformaties in K te bewerkstelligen maar wel één van geloof, een maximaal opgeven van zekerheden en bedrieglijke kennis, om deelachtig te kunnen worden aan O.

De laatste lezing handelde over Bion en de filosofie, tussen *psychose* en *mystiek*. Michel Thys en Jan Cambien beschouwen Bion als een klinisch filosoof: de psychoanalyticus heeft op een praktische wijze – in de emotionele situatie van de zitting – te maken met problemen die door de filosoof theoretisch benaderd worden, zoals het probleem van de verhouding van de mens tegenover de realiteit en de waarheid. De klinische filosofie van Bion is tevens een epistemologie omdat hij zich vooral bezig houdt met problemen rond kennis. Hij ontwikkelt een psychoanalytische 'Theory of Thinking'. Bion postuleert van meet af aan het bestaan van een ultieme waarheid of realiteit, zijn concept O. Deze O vergelijkt hij met het kantiaanse ding-op-zich, dat onkenbaar is. Er is enerzijds de interne O van het subject, die overeenkomt met de niet-mentale, niet-gesymboliseerde, psychotische bèta-elementen. Anderzijds spreekt Bion tevens over O, als dé ultieme waarheid of God, dus als iets dat extern is aan het subject.

Hoe zijn beide met elkaar te verzoenen?

Bevindt de waarheid zich binnen of buiten het subject? Dit is slechts een ogenschijnlijke paradox omdat de waarheid enkel binnen en buiten onszelf tegelijk gedacht kan worden. De waarheid is noodzakelijkerwijze intersubjectief. De betrekking met het ware verloopt steeds via de ander; zo niet dan valt men ofwel in de psychose (de afgrond van het eigenlijk) ofwel in de mystiek (de afgrond van het absolute).

Bion is geen mysticus, omdat hij kennis niet verwerpt. Ondanks zijn gerichtheid op O blijven transformaties in K belangrijk. De bioniaanse psychoanalyse wil in zekere zin van elke analyserend een ervaren filosoof maken, die in contact komt met de vraag naar de waarheid, naar aanleiding van een hoogst eigen subjectieve ervaring in contact met de ander, de analyticus. Op deze studiedag werd van Bion een dubbel beeld gegeven: enerzijds de 'denker over het denken' die voor de analyticus ongemeen boeiend blijkt, anderzijds de bijna-mysticus die misschien vooral een 'boodschap' heeft voor de 'postmoderne' mens op zoek naar zingeving.

Literatuur

Bion, W.R. (1962a), *A Theory of Thinking*. In: W.R. Bion, *Second Thoughts. Selected papers on Psycho-Analysis*. Maresfield Library, London (1967).

Bion, W.R. (1962b), *Learning from Experience*. Maresfield Library, London (1988).

Bion, W.R. (1963), *Elements of Psycho-Analysis*. Maresfield Reprints, London (1984).

Bion, W.R. (1965), *Transformations*. Maresfield Reprints, London (1984).

Bion, W.R. (1970), *Attention and Interpretation*. Karnac Books, London/New York (1984).

Dr. G. Waterplas is psychiater, psychoanalyticus en lid van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse. Hij heeft een privé-praktijk te Brussel.